

Методи розслідування злочинів за Гансом Гроссом: минуле та сучасність

Анатолій Старушкевич *

* Канд. юрид. наук, доц., Університет сучасних знань, м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7659-6646>, e-mail: stargdoc@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.1.2024.10 УДК 343.98

Надійшло 02.02.2024 / Рецензовано 02.02.2024 / Прийнято до друку 27.03.2024 /
Доступно онлайн 29.03.2024

Метою дослідження є визначити роль запропонованих Г. Гроссом методів розслідування злочинів у становленні й розвитку криміналістики та довести їхню актуальність сьогодні. Для досягнення поставленої мети застосовано методи наукового пізнання: спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, моделювання тощо. Доведено внесок Г. Гросса в започаткування криміналістики як науки. Увагу акцентовано на двох запропонованих ним методах розслідування злочинів — визначення моменту твердого переконання про обставини справи (неупереджене ставлення слідчого до отриманих на початку розслідування відомостей) і графічних таблиць (візуалізування криміналістично значущої інформації). Підґрунтя цих методів склали такі висновки: розслідування злочинів передбачає застосування особливих дій і прийомів; слідчий має неупереджено ставитися до відомостей, які отримує у процесі розслідування; на початку розслідування ймовірного злочину не можна поспішати із висновками, їх слід формувати в міру з'ясування істини; слідчий може залучати інших фахівців (обізнаних помічників); основою методів розслідування злочинів є покрокове виконання алгоритму дій, після реалізації чергового етапу (кроку) слідчий повинен узагальнити здобуті результати (найкраще — у письмовому, табличному (наочному) вигляді). Аргументовано, що запропоновані Г. Гроссом методи розслідування актуальні до сьогодні у зв'язку з перспективами розроблення сучасного прикладного наукового напрямку (криміналістичні технології забезпечення наочності у кримінальному судочинстві) та окремими

проблемами неупередженого аналізування слідчим криміналістично значущої інформації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: метод пізнання у криміналістиці; метод розслідування; розслідування кримінальних правопорушень; історія криміналістики; криміналістична методика; забезпечення наочності у кримінальному судочинстві; неупереджене ставлення слідчого до інформації; кримінальний аналіз.

Постановка наукової проблеми

Розпочатий ще в середині XVII ст. процес формування підвалин громадянського суспільства відбувався вкрай нерівномірно. Англія, США та Франція (як найбільш розвинені на той час країни) очолили цей процес, і лише століття потому до них приєдналися Австрія, Німеччина, Італія та інші держави Європи.

Уже наприкінці XVIII — у середині XIX ст. в західній цивілізації відбулися важливі зміни: урбанізація, індустріалізація, поширення нових суспільно-політичних ідей, початок демократизації політичного життя. Ідеалом нового суспільства стало визнання людини вищою соціальною цінністю, задоволення інтересів окремих соціальних груп і індивідів, гарантування економічної, політичної й ідеологічної свободи громадянам і їхнім об'єднанням.

У другій половині XIX — на початку XX ст. у країнах Західної Європи відбулися економічні, соціальні та правові зміни, які зумовили потребу у застосуванні наукових методів до досудового розслідування та під час судового розгляду справ.

У цей період, який сучасні історики називають Новим часом, у західній цивілізації розпочалася нова доба — пере-

орієнтування соціально-правового характеру суспільства на громадянське. Цьому сприяли радикальні перетворення під впливом соціально-економічних, політичних та ідеологічних процесів, які фактично сформували нову свідомість людей і створили систему цінностей нового західного суспільства.

Утім, бурхливий розвиток капіталістичних відносин та індустріалізація призвели до збільшення міського населення, а це спричинило зростання злочинності в містах, до того ж більш організованої та технологічно складної, що буквально накрила Німеччину, Францію, Англію, США й інші провідні країни. Тогочасні злочинці активно послуговувалися надбаннями науково-технічного прогресу (швидкісним переміщенням залізницею, телефонним зв'язком і телеграфом, новітніми засобами поліграфії тощо), що цілковито трансформувало злочинність.

Неспроможність тодішньої влади запобігти соціальним конфліктам зумовила потребу у спеціальному інструменті, який би забезпечив оптимальні умови для нормального функціонування громадянського суспільства, що формувалося. Таким інструментом стала держава нового типу з оновленим механізмом і функціями. У добу становлення громадянського суспільства правоохоронна

роль держави також трансформувалася й набула нового змісту, а поліцейські органи — структурно-організаційних й функційних змін: їхні дії централізували, а права розширили.

Реформування поліції та підвищення її ефективності в нових умовах потребували нових знань і новітніх методів протидії злочинності й забезпечення справедливості під час судового розгляду справ. Якщо колись особам, які виконували правоохоронну функцію, для розкриття злочинів вистачало життєвого досвіду та здорового глузду, то в Новий час цього стало замало, адже професійна й організована злочинність озброїлася передовими на той час технологіями (кількість злочинів збільшилася, правопорушники значно ускладнили процес їхнього скоєння та вдосконалили способи приховання).

Саме тому в провідних державах виникло соціальне замовлення на розроблення нових ефективних засобів і методів протидії злочинності (які відповідали б вимогам часу та ґрунтувалися б на найсучасніших досягненнях науки й техніки) і на певну стандартизацію методів розслідування та засобів формування доказів.

Наукові відкриття в природничих і технічних науках надали нові можливості для виявлення та збереження слідів злочинів, з'ясування істини та доведення вини підозрюваних. Успіх практичного застосування природничо-наукових досягнень для розкриття злочинів довів, що чільне місце серед методів розслідування правопорушень мають посісти речові, а не особистісні докази, що своєю чергою зумовило більш активне залучення до процесу розслідування та здійснення правосуд-

дя осіб, які мають спеціальні знання (обізнаних осіб).

Із метою ідентифікувати злочинців і сформувати доказову базу саме в той час запровадили фотографування, криміналістичні обліки за антропометричними параметрами й відбитками пальців рук: застосування наукових методів значно поліпшило якість як досудового розслідування, так і судового розгляду справ¹.

Усі викладені вище передумови сприяли консолідації криміналістичних знань, а потреби практики розслідування злочинів обумовили нагальну необхідність активного застосування таких знань і їхнього систематизування в межах окремого наукового напрямку. Одним із перших це зрозумів Ганс Густав Адольф Гросс (нім. *Hans Gustav Adolf Gross*) — австрійський юрист і вчений-криміналіст, один із фундаторів криміналістики як науки. Ми вважаємо розроблені Г. Гроссом методи розслідування злочинів важливим етапом у становленні сучасного криміналістичного вчення.

Аналіз основних досліджень і публікацій

На постімперських теренах Російської імперії до громадянської війни наукові здобутки Г. Гросса згадано лише в окремих публікаціях фахівців із кримінального права та процесу (яких тоді називали криміналістами). Так, 1908 р. Л. Владіміров у курсі кримінального права як самостійний виокремлював природничо-науковий напрям, який полягав у поширенні на вивчення злочину «методів і світосприйняття природничих наук» [Тут і далі переклад

1 Комаха В. О. Історія криміналістики як одна з актуальних проблем сучасності. *Актуальні проблеми криміналістики* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25—26.09.2003). Харків, 2003. С. 60—61.

українською мій.— Прим. авт.], а Г. Гросса згадував серед знаних представників цього напрямку². М. Розін розумів під криміналістикою «технічне вчення про докази у кримінальному процесі» і «мистецтво отримувати із доказів у кримінальному процесі найбільшу кількість точних висновків», називаючи Г. Гросса «авторитетним представником криміналістики»³.

У 1930-ті рр. більшовицькі автори серед вагомих наукових здобутків Г. Гросса виокремлювали здійснену ним систематизацію криміналістичних знань і розроблений ним змішаний правовий та природничо-науковий метод. Ми вважаємо таку назву методу Г. Гросса певною підміною понять: доречніше називати його використанням і пристосуванням методів природничих наук, які саме тоді набули бурхливого розвитку, до потреб кримінального судочинства. У той час радянські криміналісти об'єктивно оцінювали науковий доробок Г. Гросса, називаючи його науковий підхід до вивчення матеріального боку (речового складу) злочину та способів його дослідження *першим солідним внеском у криміналістику*, що незабаром виокремилася як самостійна наука, а запропонований ним метод *змішаним, одночасно правовим і природничо-науковим*.

В аналізований період науковці та практики особливу увагу звертали на те, що Г. Гросс орієнтував слідчого на збирання, дослідження й оцінювання саме речових доказів — більш об'єктивних, на його думку, порівняно із суб'єктивними

(показаннями очевидців події та інших учасників злочину). Г. Гросса називали *батьком криміналістики* та поділяли його думку щодо розстановки пріоритетів під час розслідування злочинів: передусім звертати увагу на об'єктивні докази, отримані в процесі обстеження предметів речовинного світу, які завжди мають більшу цінність і доказову силу, аніж на суб'єктивні докази, достовірність яких не завжди можна перевірити (на кшталт свідчень).

В одному з перших радянських підручників із криміналістики (1938) йшлося про доречність застосовувати у слідчій практиці спеціально пристосовані для мети розслідування дані різних наук (переважно природничих), що багатьма роками раніше запропонував Г. Гросс у книзі «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики»⁴ (далі — «*Керівництво...*») за узагальненням досвіду слідчої роботи, визначивши створену ним галузь знань як *науку про реалії кримінального права*, засновану на змішаному правовому та природничо-історичному методі, що має своїм предметом фактичний бік злочинів і відомості, необхідні для проведення окремих слідчих дій. У наступних виданнях своєї книги цю науку Г. Гросс назвав криміналістикою.

Розроблений Г. Гроссом *метод реконструювання слідчим події злочину за її наслідками* передбачав, що за окремими розрізненими діями та їхніми результатами, спрямованими як на підготовку до злочину і скоєння самого злочину,

2 Владимирев Л. Е. Курс уголовного права. Москва, 1908. Ч. 1 : Основы нынешнего уголовного права. С. 171—172.

3 Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : пособ. к лекц. С.-Петербург, 1914. С. 338, 384.

4 Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Teil I. München, 1908. 546 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Teil II. München ; Berlin und Leipzig, 1914. 1216 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=VIOzAQAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

так і на приховування його слідів, слідчий має з'ясувати, яка саме злочинна подія відбулася (виявляючи, досліджуючи й аналізуючи обставини, які передували злочину, супроводжували його скоєння та слідували за ним). Отже, слідчий має відтворити картину вчиненого злочину цілком, викрити його мотиви, виявити його винуватців, визначити його наслідки тощо.

У підручнику з криміналістики першого повоєнного року (1945) советські фахівці визнали «Керівництво...» Г. Гросса першим повним систематизованим курсом криміналістики, послугування яким значно полегшило розкриття злочинів і розшук злочинців, водночас нарікаючи, що кожний успіх криміналістики підвищує значення реальних (речових) доказів, паралельно нівелюючи значення показань свідків. Керуючись комуністичними наративами, вони навіть проголосили, що у «Керівництві...» Г. Гросса пошук справжніх наукових методів виявлення та дослідження доказів підмінено прагненням знайти придатну для всіх випадків формулу, своєрідну універсальну відмічку до викриття таємниць будь-якої кримінальної справи.

Згодом (1950) радянська риторика щодо Г. Гросса та розроблених ним методів набула ще більш войовничого характеру: мовляв, як буржуазний учений він цілком перебуває на позиціях свого класу, тож не здатний створити справжньої науки, яка правильно й усебічно відображала б дійсність; метод його досліджень є псевдонауковим і метафізичним; до описуваних явищ він ставиться ізольовано та розглядає їх із механістичних позицій; його соціальні й політичні висновки призводять до хибних і брехливих тверджень, до перекручування фактів; у питанні оцінювання показань свідків він є виразником поглядів буржуазії, тож тяжіє до механізації кримінального про-

цесу, до витіснення із суду свідка — живої людини — і підміні його німими свідками (доказами). Агресивно критикуючи позицію Г. Гросса, викладену ним у передмові до третього видання свого «Керівництва...», навіть стверджували, що протиставлення доказів «від людей» доказам «від речей» — це програма буржуазної криміналістики, яка розчищає шлях для фальсифікації доказів, особливо у політичних процесах.

Схожу нищівну позицію в СРСР декларували й пізніше (1962): Ганс Гросс поклав початок фетишизації «німих» свідків під маркою нібито «наукової об'єктивізації» процесу розслідування, яка приховує, по суті, свавілля та терор щодо всього прогресивного й демократичного. Наскільки нам відомо, Г. Гросс не мав на меті створити «справжню науку» криміналістику: він лише систематизував наявні на той час криміналістичні знання (здебільшого природничо-наукові) і показав можливість їхнього використання для потреб розслідування злочинів, продемонстрував доцільність започаткування нового наукового напрямку, доволі стримано визначивши його місце серед наявних на той час правових наук (та й не під силу, мабуть, одній людині створити цілу науку). Біографи Г. Гросса не згадують про його хоча б ознайомлення із діалектичним методом К. Маркса або марксистським положенням про антагоністичні й неантагоністичні класи. Однак ми пам'ятаємо, що ідею про посилення класової боротьби в міру будівництва соціалізму й капіталізму культивували в радянській науці до самої смерті Й. Сталіна. Саме ця ідея підштовхнула до масштабних репресій у СРСР, відому роль у яких відіграли не «німі свідки» Г. Гросса, а «власні визнання своєї вини» і «показання свідків», найчастіше отримані після тривалих катувань затриманих на стадії досудового

розслідування під час масових репресій 1930—1950-х рр.

У 1960-ті рр. німецький популяризатор криміналістики Ю. Торвальд зазначав, що Г. Гросс, зрозумівши недосконалість методів ідентифікації злочинів, застосовуваних працівниками сільської кримінальної поліції, а також хибну практику отримання від підозрюваних визнання їхньої вини, самостійно опанував основи низки природничих і технічних наук та зробив спробу створити моральний і передусім науково-технічний фундамент криміналістики, водночас рішуче виступаючи за запровадження в Австрії антропометрії як прогресивного методу ідентифікації особи злочинця та засобу кримінальної реєстрації⁵.

Наприкінці 1980-х рр. знамітні українські криміналісти та практики В. Гончаренко і В. Бергер назвали наукову творчість Г. Гросса, засновану на аналізі численної наукової літератури та двадцятирічному власному досвіді, поштовхом для розроблення проблем використання криміналістичних методів у багатьох країнах світу⁶.

На межі 1990—2000 рр., аналізуючи внесок Г. Гросса в розроблення підвалин сучасної криміналістики, науковці визнали його першість не лише у систематизації криміналістичних знань і пристосуванні методів природничих наук до потреб кримінального судочинства, а й у розробленні тактики проведення слідчих дій, вивченні психологічних особливостей окремих учасників кримінального процесу, систематизації вимог до слідчого, використанні загальнонаукових методів під час розслідування злочинів (спостереження, аналізу тощо).

Так, М. Салтевський зауважував, що «за Г. Гроссом, криміналістика має вивчати способи вчинення злочину та методи його розкриття»⁷.

Риторика правонаступників радянщини змінилася на межі століть: у когось — суттєво (назву цієї галузі людського знання (криміналістики) запропонував австрійський науковець Ганс Гросс, який називав її предметом вивчення речових доказів, проступків або явищ, що є елементами кримінальної справи, а також характеристику психологічних особливостей, звичок і способів діяльності осіб, що беруть участь у кримінальному процесі), у когось — кардинально (заслугою Ганса Гросса є обґрунтування самостійного характеру криміналістики як галузі наукового знання, побудова системи цієї науки (сам термін «криміналістика» запропонував він), систематизація та значне поповнення й розвиток наукових засобів і методів виявлення та розслідування злочинів, зокрема методів роботи зі слідами й іншими речовими доказами). Утім, аналізуючи переклад російською (1908) «Керівництва...» Г. Гросса, хамелеони від криміналістики не звернули уваги на запропоновані автором методи розслідування, а лише констатували виокремлення ним у криміналістиці двох основних учень: 1) про вияви злочинів (теоретична частина) і 2) про проведення розслідування (практична частина); щоправда, відзначили зрештою її історичне значення та актуальність для сьогодення. Роком пізніше (2001) ті самі аналітики констатували, що становлення криміналістичної методики як розділу науки й системи її рекомендацій у слідчій практиці супроводжувалося дослідженням питання про можливість існування

5 Thorwald J. Das Jahrhundert der Detektive. Weg und Abenteuer der Kriminalistik. Zürich, 1965. P. 56.

6 Гончаренко В. И., Бергер В. Е. Криминалистика и криминалисты. Киев, 1989. С. 24—25.

7 Салтевський М. В. Криміналістика : підручник. У 2 ч. Харків, 1999. Ч. 1. С. 4.

загального методу розслідування злочинів незалежно від їхніх різновидів, і визнали, що на це питання західна криміналістична наука спробувала дати позитивну відповідь: Г. Гросс стверджував існування змішаного правового та природничо-наукового методу розкриття злочинів.

Л. Гшвенд у книзі «Юстиція тягнеться до збільшувального скла» ретельно описав застосовувані Г. Гроссом методи⁸. На його думку, австрійський науковець послуговувався казуїстично-прагматичним методом, основою якого є якісне оцінювання значної кількості окремих випадків: кількісні дослідження, спостереження, збирання інформації дали йому змогу впорядкувати практичний досвід, який дав позитивні результати⁹. Як суддя та прокурор Г. Гросс накопичував різноманітні практичні навички, розслідуючи й оцінюючи численні кримінальні справи. Місце дослідження Г. Гросса — це місце злочину: окремий випадок у його власному досвіді став «епістемологічною монодією», адже як «мисливець і збирач» він покладався на власний досвід і досвід своїх колег, а не на наукові теорії¹⁰.

Набутий досвід Г. Гросс презентував як вдома (в Австрії), так і за кордоном, правомірно вбачаючи його результати надійними завдяки індуктивному дослідженню та впорядкуванню, оскільки вважав «абсолютно чужим» формування теорій «у сучасному суспільствознавчому розумінні»¹¹. Саме якісний, рефлексивний зв'язок власних спостережень і досвіду з тогочасним станом науки (наприклад, він застосував популярний тоді метод масового індивідуального спостереження) характеризує творчість Г. Гросса, а пряме висловлення власної позиції надає його висновкам переконливості¹².

Автори підручника за редакцією В. Тіщенко (2017) помітили, що в передмові до 4-го видання «Керівництва...» Г. Гросс планував у майбутньому описати нову систему криміналістики із двох частин («Теоретичне вчення про вияви злочинів» і «Практичне керівництво для проведення розслідування»), що свідчило про необхідність виокремити у криміналістиці два об'єкти дослідження: 1) злочинну діяльність і 2) діяльність із розслідування злочинів. Шкода, що він не реалізував свого задуму, хоча «основні контури нової науки — криміналістики — були в цей період визначені, слугували початковим підґрунтям для її подальшого розвитку»¹³.

А. Волобуєв в одному з нових українських підручників із криміналістики (2018) констатує: «Пропрацювавши тринадцять років судовим слідчим, Г. Гросс усвідомив, що розслідування злочинів — це перш за все глибока аналітична робота, яка вимагає використання знань із різних наук... Захопило вивчаючи всю доступну йому літературу та спираючись на наукові розробки своїх попередників, Г. Гросс дійшов висновку, що практично будь-яке

8 Gschwend L. Justitias Griff zur Lupe. Zur Verwissenschaftlichung der Kriminalistik im 19. Jahrhundert. Verfasst anlässlich der Eröffnung des Kriminalmuseums der Karl-Franzens-Universität in Graz am 28. Februar 2003. Graz, 2004. Pp. 70–71. URL: <https://www.alexandria.unisg.ch/server/api/core/bitstreams/3f29cd0e-c1f7-484d-98de-c50917d1427f/content> (дата звернення: 28.01.2024).

9 Ibid.

10 Ibid.

11 Ibid.

12 Ibid.

13 Аленін Ю. П., Аркуша Л. І., Подобний О. О. та ін. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса, 2017. С. 29.

природничо-наукове досягнення можна використати для вирішення задач розслідування злочинів. Йому вдалося сформувати низку важливих теоретичних положень і практичних рекомендацій, об'єднаних ним під назвою «система криміналістики»¹⁴.

Ю. Чорноус вважає, що «серед зарубіжних праць, які мали значний вплив на подальший розвиток криміналістичної тактики, необхідно зазначити роботи Г. Гросса, у яких автор не тільки узагальнив досвід слідчої практики, а й запропонував використовувати розроблені, пристосовані ним і деякими попередниками методи до діяльності з розслідування злочинів»¹⁵. Варто зазначити, що до середини 1920-х рр. криміналістична тактика містила не лише дослідження проблем організації слідчої діяльності, а й перші теоретичні розробки методик розслідування злочинів.

Відзначаючи неабиякий науковий доробок та організаційні зусилля Г. Гросса, спрямовані на розвиток криміналістики і криміналістичних установ, М. Шепітько у «Великій юридичній енциклопедії», на жаль, не згадує розроблених ним методів розслідування злочинів¹⁶. Так само це питання не розглянуто ані у статті про Г. Гросса в «Енциклопедії криміналістики в особах»¹⁷, ані в одній з останніх криміналістичних енциклопедій «Кримінальне право, криміналістика та судові науки»¹⁸.

Отже, згадуваний окремими авторами «змішаний правовий і природничо-науковий метод» («змішаний правовий і природничо-історичний метод») — це ніщо інше, як «використання даних природничих і технічних наук у кримінальному судочинстві», а «криміналістичні методи», «наукові методи виявлення і дослідження доказів», «способи дослідження матеріальної (речової) сторони злочину» — це «прийоми роботи з речовими доказами», оскільки на початку становлення криміналістики як науки й розвитку окремих її розділів науковці та практики чітко не розмежовували поняття «метод», «прийом», «спосіб».

Мало хто намагався розкрити зміст і проаналізувати запропоновані Г. Гроссом окремі методи розслідування злочинів, більшість обмежувалися твердженнями про те, що дослідник спрямував криміналістів на «вивчення способів скоєння злочину» і «методів його розкриття», розроблення «методів виявлення та розслідування злочинів», дослідження «основних засобів і методів розслідування злочинів», самих цих методів не аналізуючи. Щодо згаданого Л. Гшвендом казуїстично-прагматичного методу, то це метод наукової роботи (діяльності) Г. Гросса, а не метод розслідування злочинів: у сучасному розумінні це метод науки криміналістики.

14 Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В., Іщенко А. В. та ін. Криміналістика : підручник. У 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків, 2018. Т. 1. С. 7. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c71481e-5339-4203-a94d-5fcac8dfce32/content> (дата звернення: 28.01.2024).

15 Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Самодін А. В. та ін. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ, 2020. С. 373.

16 Шепітько М. В. Гросс Ганс Густав Адольф / Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Харків, 2016. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія // редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. 2018. С. 144—148.

17 Энциклопедия криминалистики в лицах / под ред. В. Ю. Шепитько. Харьков, 2014. С. 112—114.

18 Шепітько В., Шепітько М. Кримінальне право, криміналістика та судові науки : енциклопедія. Харків, 2021. С. 203—207.

Мета статті

Науковий аналіз методів розслідування злочинів, розроблених Г. Гроссом у другій половині XIX ст., з метою з'ясувати їхню роль у становленні криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень і значення для розвитку сучасної криміналістики.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано методи наукового пізнання: спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, моделювання тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження

Уже на початку XX ст. теоретики в галузі розкриття та розслідування злочинів безумовним фундатором особливого наукового знання — криміналістики — одностайно визнали Г. Гросса, австрійського судового слідчого, заступника прокурора, а згодом знаного науковця, професора університетів у Граці, Празі та Чернівцях, який уважав криміналістику покликанною пристосовувати методи природничих і точних наук до завдань розкриття й розслідування злочинів, виявлення злочинців, роботи із судовими доказами (слідами).

У передмові до третього видання «Керівництва...» Г. Гросс писав: «Якщо розглядати криміналістику як складову кримінального права, то криміналістика

повинна свої природничо-наукові методи запровадити у кримінальне право... Якщо ж криміналістика не належить до кримінального права як інтеграційна складова, то вона має надати її власним методам розвиток: і ті здобуті криміналістикою висновки, і їхню цінність не може заперечувати кримінальна юриспруденція»¹⁹.

У своїх численних публікаціях Г. Гросс переконливо доводив, що різноманітні досягнення природничих і технічних наук можна успішно застосовувати під час розслідування злочинів. На думку дослідника, криміналістика має двоєдине завдання — практичне й теоретичне: перше полягає у з'ясуванні істини в кожній кримінальній справі, а друге — у вивченні злочинця та пізнанні злочину. Г. Гросс уважав, що криміналістика має вивчати речові докази, учинки і явища, пов'язані зі скоєнням злочину, характер, звички і способи дій учасників кримінального процесу, а також продукувати прийоми виявлення і дослідження різноманітних слідів, підобрених документів тощо²⁰.

Визначивши кримінальну антропологію як науку про духовні та фізичні вияви зв'язків зі злочином у людині²¹, Г. Гросс наполегливо спрямовував слідчого застосовувати метод спостереження: рекомендував уважно спостерігати за злочинцями й наслідками скоєних ними злочинів, збирати про це відомості, порівнювати їх і пояснювати. Започатковане Г. Гроссом 1898 р. періодичне видання *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik* мало на меті знайомити

19 Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

20 Гончаренко В. И., Бергеп В. Е. Указ. соч. С. 24.

21 Gross H. Aufgabe und Ziele. *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*. 1899. Vol. 01. P. 2. URL: <https://archive.org/details/ArchivFrKriminalAnthropologieUndKriminalistik.V.01.1899/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 28.01.2024).

юристів зі знаннями з різних наукових галузей і навчати послуговуватися такими знаннями, а також із методами розкриття окремих злочинів на практичних навчальних прикладах.

Г. Гросс самостійно опанував основи фізики та хімії, ботаніки та зоології, фотографії та мікроскопії, психології та антропології, і одним із перших здійснив спробу адаптувати методи (пізнавальні процедури) цих наук до практики розслідування злочинів. І не просто пристосувати, а саме адаптувати, тобто фактично створити нові пізнавальні процедури.

Описані вище передумови сприяли створенню Г. Гроссом низки методів розслідування злочинів, що стало вагомим внеском у розроблення теоретичних підвалин криміналістичної методики загалом і криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень зокрема.

У четвертому виданні «Керівництва...» Г. Гросс описав два розроблені ним методи розслідування злочинів, які умовно можна назвати *метод визначення моменту твердого переконання про обставини справи* і *метод графічних таблиць*.

Розкриваючи сутність *методу визначення моменту твердого переконання про обставини справи*, Г. Гросс зазначив, що для судового слідчого «найважливішим є передусім знайти такий правильний момент, коли він готовий скласти про справу тверде переконання. Від цієї надзвичайно важливої обставини... майже завжди залежить успіх усієї справи. Якщо слідчий складе таке переконання передчасно, то дотримуватиме цього упередження більш-менш завзято, поки зрештою не прогавить дорогоцінний час,

коли сліди злочину зникнуть назавжди. Якщо ж судовий слідчий пропускає момент формування правильного погляду на справу, то веде попереднє слідство без плану, навромацки, шляхом нерішучих спроб і безцільних пошуків. Коли саме настає ця важлива мить, передбачити неможливо: ані загалом, ані в кожному конкретному випадку; однак... судовий слідчий обов'язково відчує цей момент, якщо він розпочинає слідство за правильними та непорушними принципами й розуміє, що таке переконання не може виникнути в готовому вигляді, а що він має дійти до цього переконання поступово, крок за кроком, спираючись на підстави, які він сам готує шляхом обережних і ґрунтовних окремих переконань щодо фактів і епізодів справи»²².

Під час безпосередньої реалізації *методу визначення моменту твердого переконання про обставини справи*, Г. Гросс пропонує дотримувати таких основних правил:

- 1) не слід складати певної думки про подію на самому початку слідства (повідомлення поліції, заяви приватних осіб повинні мати для слідчого значення лише встановлення відомого факту у вигляді «кажуть, що там скоєно такий-то злочин»);
- 2) потрібно отримувати рівномірні подальші повідомлення (про винного у скоєнні злочину, про спричинену злочином шкоду, про його мотиви та ін., які повинні мати лише значення «за чутками, це — так»);
- 3) у міру просування справи слідчий формує думки про справу (показання якого свідка заслуговують на довіру, як підозрюваний проник на місце події, які мав знаряддя, коли саме скоєно діяння);

²² Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAAAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

4) коли складено думки про окремі моменти злочину, можна їх об'єднати хоча б у загальних рисах (водночас доходять висновку — «те, як представлено подію, не є правдою: їй майстерно надано іншого вигляду» або «складається позитивне переконання, що скоєно ось такий злочин») ²³.

Завершує свої поради Г. Гросс так: «Для уникнення... ускладнень є лише один засіб: ніколи не захоплюватися однією упередженою ідеєю. Якщо твердо дотримувати цього... основного правила та... не розпорозуватися навсібіч, то звідси... нове правило: мати напохваті людей, які готові допомогти, добре знати їхні здібності та якості й уміти користуватися їхньою допомогою» ²⁴. Тож для успішної реалізації запропонованого методу Г. Гросс рекомендує слідчому добирати собі помічників, охочих допомогти в розслідуванні злочину, і грамотно керувати ними, доцільно використовуючи їхні здібності та якості з метою досягнення мети розслідування.

Запропонований Г. Гроссом метод розслідування є сукупністю теоретичних принципів (інтелектуальною концепцією) і спеціальних практичних приписів, які регламентують діяльність слідчого, спрямовану на послідовне збирання, дослідження й використання криміналістично значущої інформації (з'ясування обставин злочину шляхом послідовного виконання поставлених завдань) під час розслідування злочину. Отже, Г. Гросс розглядав слідчі дії як певну форму реалізації спеціальних (приватно-наукових) методів, які слідчий застосовує у практичній діяльності з метою пізнання злочину і з'ясування істини у справі та які за своєю сутністю

є засобом пізнання навколишньої дійсності.

Зважаючи на сучасне розуміння теорії діяльнісного підходу, Г. Гросс пропонує слідчому вчиняти певні соціальні акти (поступки), які мають сприяти досягненню певного суспільно значущого результату (пізнання події; з'ясування того, що сталося). До того ж Г. Гросс доволі докладно описує елементи такого соціального акту (діяльності слідчого): 1) мета (її досягненню підпорядкований сам акт); 2) засоби, знаряддя (не просто певні предмети або сукупність пристосувань, а взаємодія з іншими людьми — учасниками розслідування); 3) процедура (певні вольові зусилля слідчий спрямовує на подолання перешкод для досягнення запланованого результату); 4) умови (за яких слід докладати цих зусиль, за жодних умов не покладаючись на одну-єдину упереджену ідею, тощо); 5) результати (яким сприяє дія, тобто зміни, що реально відбуваються).

На нашу думку, Г. Гросс добре розумів, що час розкриття злочинів слідчими-одинаками минув, а майбутнє належить груповим методам, тож рекомендував слідчим ретельно добирати помічників із певними здібностями та якостями і вправно керувати ними. Саме ці ідеї Г. Гросса сьогодні реалізовано у груповому методі розслідування злочину.

Описуючи метод чіткими алгоритмічними приписами, Г. Гросс застерігав слідчих від помилок — невідповідного, неправильного, однобічного, ілюзорного усвідомлення дійсності. Ці помилки не слід ототожнювати з навмисним, свідомим спотворенням справжнього стану речей. Маючи значний практичний

23 Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

24 Ibid.

досвід розслідування злочинів, Г. Гросс як ніхто інший розумів, що слідчий, який помиляється, нерідко широко вірить у те, що він близький до істини.

Істина у розумінні Г. Гросса є відображенням у свідомості людини предметів, явищ і закономірностей об'єктивної дійсності такими, якими вони є, тобто поза й незалежно від суб'єкта, який її пізнає (слідчого). У цьому разі характеристика істинності належить до думок слідчого, а не до самих речей і засобів їх мовленнєвого втілення.

Г. Гросс радив слідчому не складати певної думки про подію на самому початку слідства, адже думка без достатнього обґрунтування, не апробована необхідною аргументацією та даними фактичної перевірки, є суб'єктивним, недостовірним знанням, а формувати певні судження варто в міру отримання криміналістично значущої інформації.

На наше переконання, Г. Гросс уважав процес наукового дослідження подібним до розслідування злочину. І це не просто аналогія, а суттєвий зв'язок. Обидва ці процеси є різновидом єдиного — пізнавального процесу, обидва їх слід здійснювати відповідно до його законів. Водночас цілком ототожнювати розслідування злочинів із процесом наукового пізнання не можна, оскільки вони мають суттєві відмінності, зумовлені насамперед тим, що особа, яка розслідує злочин (слідчий), не ставить перед собою наукових цілей, а з'ясовує обставини правопорушення (зокрема, винність обвинуваченого), тобто виконує практичні завдання, пов'язані з відправленням правосуддя.

Ми вважаємо, що аналізований метод Г. Гросса заклад підвалини використання в розслідуванні злочинів наукових гіпотез (слідчих версій), тобто став джерелом для формування іншого методу — криміналістичного версерування.

Рекомендації Г. Гросса до сьогодні є доволі актуальними. Відомо, що у слідчого на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення часто немає достатніх підстав uważати, яку саме з висунутих версій слід заперечувати, а яка є найперспективнішою і її варто підтверджувати надалі. Такий підхід, найімовірніше, є свідченням упередженості слідчого під час оцінювання вихідних даних і виявом суб'єктивізму в розслідуванні злочину. Навіть на завершальному етапі розслідування тактично, процесуально та психологічно помилково вважати нову версію, яка щойно виникла, неправдоподібною й упереджено ставитися до неї, заперечувати її, бо така думка заздалегідь уже склалася.

Ми вважаємо, що Г. Гросс добре розумів: висока якість перевірки висунутих версій (гіпотез) і виведених з них логічних наслідків залежить від оперативності й ефективності проведення відповідних дій слідчим, взаємодії слідчого з поліцією та своїми помічниками. Найправдоподібніша версія за неправильної перевірки заведе розслідування злочину у глухий кут, так само як перевірка версій може виявитися безплідною в разі, якщо їх висунуто невчасно, або вони не вичерпують усіх можливих пояснень того, що сталося, або не впливають із обставин справи, або з них не виведено всіх логічних наслідків.

Окрім проаналізованого вище методу визначення моменту твердого переконання про обставини справи, у «Керівництві...» Г. Гросс також описав метод розслідування злочинів під умовною назвою *метод графічних таблиць*. Алгоритм реалізації цього методу полягає в такому:

- 1) слідчому рекомендовано скласти перелік усього, що потрібно виконати у справі (такі переліки особливо

доцільно складати у вигляді звичайних списків або довідкових листків у разі, коли одну особу підозрюють у скоєнні кількох злочинів або коли підозрюваних кілька). Мета складання таких переліків подвійна: полегшити роботу тому, хто продовжить розслідування після судового слідчого, надавши наступникові можливість самому ознайомитися з обставинами справи, перевірити її повноту й виконати невиконані завдання;²⁵

- 2) виконання запланованих пунктів слід здійснювати покроково;
- 3) для найважливіших моментів слідства слід передбачити окремі графи, що відповідають на запитання: «Хто?», «Що?», «Де?», «Якими засобами?», «У який спосіб?» і «Коли?»;
- 4) у кожній справі слід узагальнити «імена співучасників», «докази за і проти підозрюваних», докладно викласти «ознаки злочину й найважливіші обставини». Зазначені нотатки слід складати акуратно, щоб мати змогу одним поглядом переконатися, чи достатньо повно проведено слідство і чим необхідно його доповнити;
- 5) в окремих слідчих провадженнях доцільно складати особливі таблиці, у яких відображати графічно результати розслідування, щоб одним поглядом ухопити важливі моменти, для чого доцільно виокремити зі справи й показати графічно лише важливе та суттєве, залишаючи осторонь усе несуттєве та побічне (корисними такі таблиці є тоді, коли йдеться про пересування особи або предмета; коли підозрюваний скоїв

злочини у різних місцях або мав зустрічі з різними особами; коли предмет переходив із рук до рук; коли кільком потерпілим у великій бійці спричинено послідовно багато ушкоджень; коли сукупність зібраних проти обвинуваченого доказів містить багато моментів, кожен із яких сам по собі є несуттєвим, і які лише завдяки їхній послідовності набувають значення)²⁶.

Отже, Г. Гросс розумів, що злочин як об'єкт пізнання слідчим має доволі низький ступінь наочності (через те, що слідчий фактично не має змоги безпосередньо сприймати події минулого, тобто спостерігати за процесом скоєння кримінального правопорушення в реальному часі, за винятком випадків, коли наявний відеозапис такого правопорушення).

Варто зауважити, що з 1860-х рр. уже набули поширення такі прилади, як зоотроп і праксиноскоп — прості оптичні прилади, здатні показувати послідовність нерухомих картинок зі швидкістю, яка створювала враження рухомості цілісного зображення (завдяки ефекту інертності зорового сприйняття). Невдовзі винайдення целулоїдної плівки дало змогу захоплювати об'єкти в русі в реальному часі (хронофотографування), однак для досягнення ефекту рухомості знадобився спеціальний прилад. У 1880-ті рр. поширення набули кінокамери, які зберігали зображення на одній плівці в рулоні, а кінопроектори переносили це зображення на екран. Утім, Г. Гросс про такі засоби наочності не згадує, до того ж до кримінального процесу та практики розслідування злочинів їх залучили значно пізніше.

25 Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

26 Ibid.

Зазначимо, що процес запровадження фотографування у практику розслідування злочинів розтягнувся на довгі пів століття. Виявлення, фіксування та дослідження слідів за допомогою фототехніки завдячують відкриттю Ж. Н. Ньепсом і Л. Ж. М. Дагером методу отримання зображення на світлочутливій срібній пластині й винаходу В. Г. Ф. Талботом негативно-позитивного процесу отримання фотознімків (1839). Уже в 1840-ві рр. у провідних країнах Західної Європи запрацювали перші фотоательє. А у 1880-х рр. фотографія стає фактично побутовою річчю, яку активно використовують у науковій сфері, зокрема астрономії та медицині (рентгенографія).

Одними із перших, у 1840-ві рр., фотографуванням для потреб розслідування злочинів скористалися французька поліція та брюссельське тюремне відомство²⁷. А вже на початку 1870-х рр. у Великій Британії О. Г. Рейландер здійснив перші спроби впізнавального фотографування й оприлюднив стислі поради щодо фотографування злочинців. На 1870-ті рр. також припадають перші серйозні спроби застосувати фотографію під час розслідування правопорушень і для реєстрування осіб, підозрюваних у злочинній діяльності (альбоми злочинців тощо). Згодом фотографування злочинців стає звичною справою в Бельгії, Швейцарії та інших країнах Європи. Тоді ж стрімко розробляють спеціальні способи (прийоми, методи) та апарату

туру для фотографування злочинців. Істотних результатів у цій справі досяг французький криміналіст А. Бертільйон, який сконструював кілька фотокамер для розпізнавального знімання, знімання на місці події та знімання трупів. Він же розробив правила сигналетичного й вимірювального фотографування (1885—1888)²⁸.

Уперше публікуючи своє «Керівництво...» наприкінці XIX ст., Г. Гросс бачив перспективи запровадження у процес розкриття та розслідування злочинів такого засобу наочності, як фотографія: *«Близьке корисність фотографії виявляється і в застосуванні у кримінальному процесі: ще нещодавно її вперше запровадили в цю галузь, і вже настільки різноманітним є її застосування. Поки ми можемо тільки передбачати її успішне майбутнє: у деяких випадках фотографія виявляється доцільною, але ми навіть не уявляємо всіх сфер застосування фотографії, оскільки відомі нам випадки є лише незначною частиною всієї тієї допомоги, яку фотографія може надати справі правосуддя»*²⁹.

Із метою унаочнити кримінальну справу Г. Гросс рекомендує застосовувати фотографування слідів ніг на місці події; слідів крові; папілярних ліній; речових доказів; документів і рукописів; осіб; предметів у рентгенівських променях; мікрооб'єктів.

У «Керівництві...» Г. Гросс розмірковує про перспективи використання фотографії у криміналістиці: *«Між*

27 Thorwald J. Die Stunde der Detektive. Werden und Welten der Kriminalistik. Zürich und München, 1966. 286 p.

28 Комаха В. В. До питання стосовно хронології створення окремих криміналістичних установ. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 245—246. URL: <http://www.apdp.in.ua/v44/47.pdf> (дата звернення: 28.01.2024) ; Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX — на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. С. 83.

29 Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAAAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

юристами є чимало фотографів-аматорів, які знають, чим саме фотографія може прислужитися справі правосуддя, тож можна сподіватися, що всі більш-менш цінні відкриття у цій сфері не залишаться безрезультатними. У будь-якому разі в цьому напрямі ми маємо працювати систематично й залучати все, що може бути певною мірою придатним для розслідування злочинів. Для зручності огляду ми всі досягнення фотографії маємо коментувати з двох боків: чого ми, криміналісти, можемо сьогодні досягти за допомогою фотографії? і за якої нагоди ми могли б користуватися нею згодом?»³⁰.

Згодом фотографія стала неодмінним елементом технології забезпечення наочності у криміналістиці. Її почали сполучати зі спеціалізованими пристроями візуалізування інформації або образотворчими засобами (дошками для крейди, маркерними дошками, фліпчартами та ін.). У доцифрову добу такі засоби складали певну інтелектуальну систему кримінального аналізу.

Однак, на думку Г. Гросса, список, таблиця і фотографія — це не єдині засоби забезпечення наочності у кримінальній справі. Він зазначає, що дрібні сліди крові (бризки) краще зберігати у вигляді рисунка: «Наприклад, бризки... можна замалювати зі збереженням справжніх розмірів, в інших випадках доцільно обмежитися виїмкою, але в будь-якому разі після складання протоколу огляду», і далі: «Фотографія ніколи цілком не замінить рисунка і є лише найбільш бажаним його доповненням»³¹.

Уже у XX ст. криміналістика мала арсенал науково-технічних засобів, які давали змогу отримати не лише опис перебігу й результатів слідчих дій,

а й наочно презентувати їх усім учасникам кримінального судочинства. І чільне місце серед таких засобів належало саме графічним засобам і методам — планам і схемам.

Значна кількість деталей на фотографіях заважала слідчому виокремити головне, а на великих площах — прослідкувати маршрути учасників слідчої дії, взаємне розташування віддалених один від одного об'єктів, їхнє розміщення на місцевості тощо. Найчастіше інші засоби фіксування / візуалізування (наприклад, фотознімання) не поступалися місцем планам і схемам: навпаки, суттєво доповнювали їх (особливо за несприятливих метеорологічних умов (туману, дощу, снігопаду тощо), захаращеності ділянки місцевості або приміщення, виходу з ладу апаратури).

Виникла потреба в розробленні криміналістичних рекомендацій як щодо складання планів і схем під час допитів (адже інколи описати словами розміщення людей, транспортних засобів або інших предметів у момент події, їхнє пересування тощо доволі складно: у цьому разі допитуваний самостійно або за допомогою слідчого накреслював схему (план) із зазначенням відомостей, що мали значення для справи, про що робили відповідну позначку в протоколі допиту), так і з поясненнями певних графічних термінів (зокрема, «план», «схема», «креслення», «діаграма», «ескіз», «рисунок», «ілюстрація», «замальовка», «начерк», «кроки» тощо).

У другій половині XX ст. під час роботи над складними багатоепізодними та груповими справами, з'ясування зв'язків між окремими злочинами, аналізування цифрових показників

30 Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

31 Ibid.

і звітності, ілюстрування документо-обігу у фінансовому обліку слідчим рекомендували складати графічні схеми. Тож поширення набули схеми злочинних зв'язків підозрюваних (обвинувачених); взаємин різних організацій та установ, відділів (цехів) на одному підприємстві (в установі); структури відомства, у якому скоєно злочини; оперативного товарообігу або бухгалтерського документообігу; місць і способів скоєння злочинів; доказів, що належали до окремих епізодів або осіб, та ін.

Найчастіше у багатоєпізодних справах складали схеми-«шахівниці», у яких зазначали стислий зміст епізодів, інші відомості (наприклад, якими саме доказами викрито обвинуваченого, чи визнає він себе винним і за якими епізодами злочинної діяльності, суму завданих його діями збитків тощо).

Графічні схеми з умовними позначками допомагали слідчому швидше знаходити на плані потрібні місця, економити час на додавання до нього нової криміналістично значущої інформації. Подібним удосконаленням знакових зображень у схемах досягали однієї з основних вимог наукової організації праці слідчого — раціонального використання робочого часу.

Рекомендована схема-«шахівниця» стала в пригоді для систематизації кримінальної справи та складання обвинувального висновку: це зробило її найпоширенішим документом, який доповнював план розслідування за багатоєпізодними груповими справами.

Навіть однакові за змістом і призначенням схеми могли мати різну форму. У них іноді використовували різні геометричні фігури, які з'єднували одна з одною лініями (часто різнокольоровими), відповідно до вже виявлених і передбачуваних зв'язків (виявлені зв'язки позначали безперервною лінією, передбачувані — пунктиром).

Із метою досягнення максимальної організованості та чіткості роботи керівник слідчої групи мав бути обізнаним із поточною інформацією про розслідуваний злочин (серію злочинів) і вживати заходів щодо ознайомлення з нею всіх членів слідчої групи (бригади). Якщо така група (бригада) нечисленна, але розосереджена у різних місцях, рекомендувалося для зустрічей обирати певні дні, а частину інформації отримувати не з протоколів та інших документів, а з «шахівниць», схем, рахунків обвинувачених, графіків, у яких відображали відомості, що становили інтерес для всіх слідчих групи (бригади).

У XX ст. криміналісти (свідомо або несвідомо дотримуючи рекомендацій Г. Гросса) продовжили вдосконалювати наявні й розробляти нові засоби візуалізування кримінальних справ.

Повертаючись до аналізу криміналістичних рекомендацій із «Керівництва...» Г. Гросса, зазначимо, що запропоноване ним пізнання під час розслідування злочину засноване на реконструкції події такого злочину за його наслідками (слідами-доказами), тобто за об'єктно-слідовою обстановкою місця події. За задумом Г. Гросса, результатом такої реконструкції має бути *уявна модель події злочину*, сформована у свідомості слідчого завдяки постійному аналізу криміналістично значущої інформації, яка надходить у міру пізнання ним розслідуваної події. Окрім того, слідчий також формує *матеріальну модель* — кримінальну справу (кримінальне провадження). Ці дві моделі злочину покликані сформувати цілісну й об'єктивну картину вчиненого протиправного діяння, а також забезпечити його пізнання під час судового розгляду.

На нашу думку, Г. Гросс як досвідчений практик розумів, що описаний

вище процес моделювання криміналістично значущої інформації відбувається тільки в того слідчого, який розслідує злочин від початку його виявлення, через момент розкриття (з'ясування всіх суттєвих обставин протиправної події) і аж до складання остаточного акту, у якому систематизовано докази. Утім, якщо слідчий не завершив розслідування, а передав матеріали кримінальної справи (провадження) іншому, то в нового слідчого описаного вище процесу формування моделі одразу не відбудеться, адже він сам не оглядав місця події, не допитував потерпілого та свідків, не проводив інших слідчих дій. Саме тому, за задумом Г. Гросса, графічні зображення та переліки (із яких викреслено все несуттєве) мають допомогти (полегшити) новому слідчому перехід від незнання до знання у кримінальній справі (провадженні) шляхом ознайомлення як з ненаочними (неочевидними) слідами-доказами, так і з наочними (очевидними). Водночас описаний процес сприйняття новим слідчим матеріалів кримінальної справи (провадження) давав йому змогу поглянути на справу під іншим кутом, застосувати власні аналітичні здібності.

Запропонована Г. Гроссом *технологія забезпечення наочності у кримінальній справі*, яка за задумом автора «Ке-

рівництва...» мала стати підґрунтям процесу пізнання злочину, потребує реалізувати дві основні операції: 1) створити наочний образ об'єкта (слід, предмет, процес, явище тощо); 2) візуалізувати об'єкт за допомогою відтворення (подання) його зафіксованого образу. Г. Гросс уважав, що таке відтворення за потреби варто поєднувати із загальнонауковим методом вимірювання: «*За можливості слід залучити до справи фотографії, креслення й результати точних вимірів не тільки всього місця події, а й окремих предметів, які зазначають експерти...*»³².

За останні чотири десятиліття описаний метод графічного візуалізування набув поширення у слідчій практиці й наукових дослідженнях криміналістів завдяки розвитку криміналістичної інформатики³³, поширенню комп'ютерної техніки та прикладного програмного забезпечення. В окремих публікаціях проілюстровано сучасні можливості використання цього методу у слідчій практиці, зокрема, з метою аналізу етапів (фаз) злочинної діяльності³⁴; структури злочинної діяльності; прогностичної моделі серії злочинів³⁵; процесу розслідування злочину загалом і підготовки до тактичної операції зокрема; телефонних викликів під час розслідування організованої злочинної

32 Gross H. Op. cit. Teil I. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2024).

33 Хахановський В. Г. Проблеми теорії і практики криміналістичної інформатики : монографія. Київ, 2010. С. 138–210.

34 Таран О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинної діяльності у сфері порушення авторського і суміжних прав : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 45–47.

35 Старушкевич А. В. Криміналістичний мережевий аналіз організованої злочинної діяльності та можливості його використання у сфері протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми. *Митна справа*. 2004. № 3 (33). С. 19–32.

діяльності³⁶; місць подій, залежностей (зв'язків) різнорідних явищ і процесів³⁷; кількісних даних злочинної економічної діяльності³⁸; маршрутів руху й виявлення підозрюваних у скоєнні злочину; хронології злочинної діяльності організованого злочинного угруповання³⁹; взаємин (зв'язків), потоків грошей і товарів, подій, окремих дій, даних телекомунікацій, прихованих прибутків⁴⁰; матеріалів кримінальної справи (провадження) тощо.

Останніми двома десятиліттями у провідних країнах Західної Європи поширення набув такий прикладний напрям криміналістичних досліджень, як *кримінальна розвідка та ГІС-рішення для аналізу інформації* (англ. *Criminal Intelligence GIS Solutions for Intelligence Analysis*)⁴¹. Згідно з концепцією цього напряму досліджень кожен злочин розпочинається з певного місця, програмні ГІС-продукти допомагають слідчому візуалізувати події, людей і критичну

- 36 Старушкевич А. В. Метод криміналістичного аналізу телефонних викликів та можливості його використання у розслідуванні організованої злочинної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 11. С. 49–67; Його ж. Метод криміналістичного аналізу телефонних викликів і особливості його використання при розслідуванні злочинної діяльності у сфері наркобізнесу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2004. Вип. 60–62. С. 39–47. URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/pdf/60-62_2004.pdf (дата звернення: 28.01.2024).
- 37 Комарков В. С., Митрохина З. И. Графические изображения в следственном осмотре места происшествия. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1976. Вып. 13. С. 17–23.
- 38 Мочкош Я. В. Наочно-інформаційні таблиці в слідчій практиці. *Радянське право*. 1976. № 1. С. 32–34; Його ж. Засоби дослідження кількісних даних злочинної економічної діяльності. *Право України*. 2001. № 5. С. 114–117.
- 39 Аленин Ю. П., Лазарев А. А., Сухова Г. И., Тищенко В. В. Взаимодействие при раскрытии и расследовании очагов корыстно-насильственных и половых преступлений : метод. рек. Одесса ; Симферополь, 1995. С. 79–81.
- 40 Бейкманис Ю. У. Возможности анализа оперативно-розыскной информации, используя информационные технологии (специальные компьютерные программы). *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : мат-ли II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22–23.11.2005). Київ, 2006. С. 198–216; Никифорчук Д. Й., Бусол О. Ю. Проведення аналізу оперативно-розшукової інформації: аналітична розвідка : монографія. Київ, 2010. С. 33–47; Цільмак О. М., Користін О. Є., Заєць О. М. та ін. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень : підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса, 2017. 352 с. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8885019-499a-4287-aa91-7feb15b6721e/content> (дата звернення: 28.01.2024); Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навч. посіб. Львів, 2021. 288 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3723/3/%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%87%D0%B0%D0%BA%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%20%D0%B0%D0%BD-%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83.pdf> (дата звернення: 28.01.2024).
- 41 Chen H., Miranda R., Zeng D. D., Demchak Ch., Schroeder J., Madhusudan Th. (Eds.) *Intelligence and Security Informatics: First NSF/NIJ Symposium, ISI 2003 Tucson, AZ, USA, June 2–3, 2003. Proceedings*. Berlin, 2003. 392 p.; Chen H. *Intelligence and Security Informatics for International Security. Information Sharing and Data Mining*. New York, 2006. 182 p. DOI: [10.1007/0-387-30332-4](https://doi.org/10.1007/0-387-30332-4) (дата звернення: 28.01.2024); Ratcliffe J. H. *Intelligence-Led Policing*. Portland, Oregon, 2008. 265 p.; Scott Jr. E. D. *Police Information Sharing All-Crimes Approach to Homeland Security*. El Paso, 2009. 212 p.; Ronczkowski M. R. *Terrorism and Organized Hate Crime. Intelligence Gathering, Analysis, and Investigations*. Boca Raton London New York, 2012. 381 p.; Milne R. *Forensic Intelligence*. Boca Raton FL, 2013. 262 p.; Boba Santos R. *Crime Analysis With Crime Mapping*. Thousand Oaks, California, 2017. 663 p.

інфраструктуру, відповідати на безпосередні тактичні виклики за допомогою визначення місця перебування потенційних підозрюваних із метою подальшого аналізу. Такі сучасні програмні продукти дають слідчому змогу здійснювати активну діяльність, отримувати необхідні відомості, підтримувати його планування у кримінальному провадженні й розподіляти ресурси (час, людей, засоби тощо). Сучасні ГІС-системи забезпечують інтегровану платформу для різноманітних типів криміналістично значущої інформації, сприяють просторовому аналізу й візуалізуванню. Згадані вище інформаційні системи корисні для збирання, аналізування, візуалізування, поширення й оцінювання криміналістично значущої інформації, побудови прогностичних моделей злочинної діяльності з метою підтримати тактичні та стратегічні рішення слідчого.

За останні 10 років вийшли друком результати досліджень, спрямованих на створення семантичних моделей, у яких подію «прив'язано» до часу, місця, конкретних об'єктів і суб'єктів діяльності, тобто поєднано з конкретними протиправними діями. Технологія побудови такої *семантичної моделі* полягає у визначенні багатьох понять, необхідних для опису злочину, які надалі об'єднують у близькі за семантикою групи. На нашу думку, майбутнє — за використанням мережових моделей, які найбільш повно здатні описати за допомогою інтелектуальних інформаційних систем зміст кримінального провадження. Саме тому успішне розроблення формалізованого опису структури злочину піднесе інформаційне забезпечення розслідування злочинів на новий, сучасний щабель.

Своїм *методом графічних таблиць* Г. Гросс фактично передбачив цілий

напрямок майбутніх досліджень — *криміналістичні технології забезпечення наочності у кримінальному судочинстві*. Під такими технологіями розуміють систему організаційно-управлінських заходів, науково-технічних засобів, операцій, прийомів, методів, процесів, пристроїв і матеріалів, а також науковий опис способів використання наукових методів та технічних засобів фіксування, демонстрування й візуалізування інформації у процесі доказування на стадіях досудового розслідування та судового розгляду.

Сьогодні фактично кожному слідчому доступні засоби візуалізування моделі події злочину (спеціалізовані комп'ютерні програми здатні змоделювати й візуалізувати обстановку на місці події, а також подію злочину у вигляді 3D-моделі, умовно це можна назвати *віртуальним слідчим експериментом*). Створення такої комп'ютерної анімованої 3D-моделі події злочину можливе, наприклад, за допомогою програм *3DEyeWitness* (у перекладі з англ. *3D-очевидець*) і *TheCrimeZone* (у перекладі з англ. *місце (простір) злочину*).

За допомогою комп'ютерних програм слідчий також має змогу створити й візуалізувати складні аналітичні схеми (інтелектуальні карти), графіки й діаграми (наприклад, *MicrosoftVisio*, *EDraw Mind Map*, *Visual Understanding Environment*, *Xmind*), схеми з візуальним відображенням різноманітних зв'язків (наприклад, схеми зв'язків між членами злочинного угруповання, схеми зв'язків між доказами у кримінальному провадженні тощо).

Інколи інформаційно-аналітичне забезпечення розслідування серійних (багатоепізодних) кримінальних правопорушень потребує аналізу значних за обсягом даних (відомостей) і виявлення у них прихованих зв'язків. Лєвова частка такої аналітичної роботи

полягає у виявленні зв'язків між різними об'єктами (людьми, подіями, доказами тощо), а основними її поняттями є терміни «об'єкт» і «зв'язок». Таку інформацію здебільшого неможливо агрегувати, що робить традиційні засоби її подання у вигляді екранних форм і таблиць малоефективними.

Окрім того, іноді відомості можуть надходити зі взаємопов'язаних або цілком незалежних одне від одного джерел, що не дуже зручно й надійно для ідентифікації інформаційних об'єктів і їхньої ефективної селекції з таких джерел даних, оскільки обсяг дубльованих відомостей може бути значним. Розв'язати цю проблему можна за допомогою візуальних засобів аналізу й таких графічних даних, як специфічні діаграми: зв'язків, послідовності подій і транзакцій. Використання таких засобів візуалізування не має завадити роботі з окремим об'єктом для виявлення його зв'язків з іншими об'єктами ⁴². У США та провідних країнах Європи для подолання цієї проблеми й аналізу згаданих даних слідчі поширено використовуються програмним забезпеченням *IBM i2 Analyst's Notebook*. Цей програмний комплекс є візуальним аналітичним середовищем, рекомендованим як стандарт у галузі кримінального аналізу. Ефективність використання *IBM i2 Analyst's Notebook* перевіряли польські дослідники ⁴³: воно дає змогу швидко й ефективно аналізувати системи взаємопов'язаних об'єктів і динаміку послідовних подій, відображаючи результати дослідження у вигляді зручних для розуміння користувачем схем і діаграм.

Висновки

Отже, у другій половині XIX ст. у провідних країнах Західної Європи виникла потреба протидіяти професійній, організованій і транснаціональній формам злочинності, що стимулювало зміни в організаційній структурі поліцейських служб, а також зумовило вдосконалення засобів і методів такої протидії. Судовий слідчий із багаторічним досвідом Г. Гросс успішно систематизував відомі на той час криміналістичні знання: започаткував новий напрям прикладних наукових знань — криміналістику. В одному зі своїх ґрунтовних і докладних творів Г. Гросс розкрив зміст двох методів розслідування злочинів: *метод визначення моменту твердого переконання про обставини справи* й *метод графічних таблиць*. Аналіз цих методів засвідчив їхню спрямованість на неупереджене ставлення слідчого до інформації, що надходить до нього на початку розслідування ймовірного злочину, а також доцільність візуалізування криміналістично значущої інформації із матеріалів кримінальної справи з метою полегшити її сприйняття та систематизування.

Підґрунтя цих методів склали такі висновки: розслідування злочинів передбачає застосування особливих дій і прийомів; слідчий має неупереджено ставитися до відомостей, які отримує у процесі розслідування; на початку розслідування ймовірного злочину не можна поспішати із висновками, їх слід формувати в міру з'ясування істини; слідчий може залучати інших фахівців

42 Воронов І. Використання технологій візуального аналізу даних та виявлення прихованих зв'язків у протидії терористичній діяльності. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30.09.2016). Київ, 2016. С. 60.

43 Chlebowicz P., Filipkowski W. Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnowodowe. Warszawa, 2011. P. 108.

(обізнаних помічників); основою методів розслідування злочинів є покрокове виконання алгоритму дій, після реалізації чергового етапу (кроку) слідчий повинен узагальнити здобуті результати (найкраще — у письмовому, табличному (наочному) вигляді).

Здійснений аналіз методів розслідування Г. Гросса засвідчив, що його напрацювання актуальні до сьогодні у зв'язку із перспективами розроблення сучасного прикладного наукового напрямку (криміналістичні технології забезпечення наочності у кримінальному судочинстві) та окремими проблемами неупередженого аналізування слідчим криміналістично значущої інформації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень.

Criminal Investigation Methods According to Hans Gross: Past and Present Anatolii Starushkevych

The primary concerns of this paper are to determine the role of the methods proposed by H. Gross during the formation and development of criminalistics and to prove their relevance today. To fulfil this goal, methods of scientific cognition have been applied: observation, comparison, abstraction, analysis, synthesis, modeling, etc. The contribution made by H. Gross to establishing criminalistics as a science has been demonstrated. Emphasis is placed on two methods he proposed for investigating crimes: setting a moment of firm conviction about case circumstances (the investigator's impartial attitude to the information received at the beginning of an investigation) and graphic tables (visualization of relevant forensic information). From these methods, the following conclusions have been drawn: crime investigation involves the use of specific actions and techniques; the investigator must approach the information received during the investigation impartially; at the beginning of

alleged crime investigation, one should not rush to conclusions; they should be developed as the truth is clarified; the investigator may involve other experts (well-versed assistants); the basis of crime investigation methods is the step-by-step execution of the algorithm of actions. After implementing each subsequent stage (step), the investigator should summarize received results (preferably in written, tabular [visual] form). It has been argued that the methods proposed by H. Gross are still relevant today due to the prospects of developing a modern applied scientific area (forensic technologies ensuring visualization in a criminal proceeding) and certain issues of unbiased analysis of relevant forensic information by investigators at the initial stage of investigating crimes.

Keywords: cognition methods in criminalistics; investigation method; criminal offenses investigation; criminalistics history; forensic methodology; criminal proceeding visualization; investigator's unbiased attitude towards information; criminal analysis.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Alenin, Yu. P., Arkusha, L. I., Podobnyi, O. O. et al. (2017). Kryminalistyka [Criminalistics] : pidruchnyk / za red. V. V. Tishchenka. Odesa [in Ukrainian].

- Alenin, Yu. P., Lazarev, A. A., Suhova, G. I., Tishenko, V. V. (1995). *Vzaimodejstvie pri raskrytii i rassledovanii ochagov korystno-nasilstvennyh i polovyh prestuplenij* [Interaction during the disclosure and investigation of hotbeds of profit-driven violent and sexual crimes] : metod. rek. Odessa ; Simferopol [in Russian].
- Bejkmanis, Yu. U. (2006). *Vozmozhnosti analiza operativno-rozysknoj informacii, ispolzuya informacionnye tehnologii (specialnye kompyuternye programmy)* [Analysis opportunities of operative-search information using information technologies (special computer programs)]. *Spetsialna tekhnika u pravoohoronnii diialnosti* : matly II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 22—23.11.2005). Kyiv [in Russian].
- Boba Santos, R. (2017). *Crime Analysis With Crime Mapping*. Thousand Oaks, California.
- Chen, H., Miranda, R., Zeng, D. D., Demchak, Ch., Schroeder, J., Madhusudan, Th. (Eds.) (2003). *Intelligence and Security Informatics* : First NSF/NIJ Symposium, ISI 2003 Tucson, AZ, USA, June 2—3, 2003. Proceedings. Berlin.
- Chen, H. (2006). *Intelligence and Security Informatics for International Security. Information Sharing and Data Mining*. New York. DOI: [10.1007/0-387-30332-4](https://doi.org/10.1007/0-387-30332-4).
- Chlebowicz, P., Filipkowski, W. (2011). *Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*. Warszawa.
- Enciklopediya kriminalistiki v lichah* [Encyclopedia of Criminalistics in Personalities] (2014) / pod red. V. Yu. Shepitko. Harkov, 2014 [in Russian].
- Fedchak, I. A. (2021). *Osnovy kryminalnoho analizu* [Basics of criminal analysis] : navch. posib. Lviv. URL: <http://surl.li/gjeaa> [in Ukrainian].
- Goncharenko, V. I., Berger, V. E. (1989). *Kriminalistika i kriminalisty* [Criminalistics and criminalists]. Kiev [in Russian].
- Gross, H. (1899). Aufgabe und Ziele. *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*. Vol. 01. URL: <https://archive.org/details/ArchivFrKriminalAnthropologieUndKriminalistik.V.01.1899/page/n3/mode/2up>.
- Gross, H. (1908, 1914). *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. Teil I. München. URL: https://books.google.com.ua/books?id=BB3ZAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Teil II. München ; Berlin und Leipzig. URL: https://books.google.com.ua/books?id=VIOzAQAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
- Gschwend, L. (2004). *Justitias Griff zur Lupe. Zur Verwissenschaftlichung der Kriminalistik im 19. Jahrhundert*. Verfasst anlässlich der Eröffnung des Kriminalmuseums der Karl-Franzens-Universität in Graz am 28. Februar 2003. Graz. URL: <https://www.alexandria.unisg.ch/server/api/core/bitstreams/3f29cd0e-c1f7-484d-98de-c50917d1427f/content>.
- Khakhanovskiy, V. H. (2010). *Problemy teorii i praktiky kryminalistychnoi informatyky* [Problems of the theory and practice of computer forensics] : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Komakha, V. O. (2003). *Istoriia kryminalistyky yak odna z aktualnykh problem suchasnosti* [Criminalistics history as one of the relevant issues of our time]. *Aktualni problemy kryminalistyky* : mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25—26.09.2003). Kharkiv [in Ukrainian].
- Komakha, V. V. (2008). *Do pytannia stosovno khronolohii stvorennia okremykh kryminalistychnykh ustanov* [To the question regarding the chronology of establishing individual forensic institutions]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 44. URL: <http://www.apdp.in.ua/v44/47.pdf> [in Ukrainian].
- Komarkov, V. S., Mitrohina, Z. I. (1976). *Graficheskie izobrazheniya v sledstvennom osmotre mesta proisshestiya* [Graphic images in the investigation of the crime scene]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 13 [in Russian].
- Milne, R. (2013). *Forensic Intelligence*. Boca Raton FL.
- Mochkosh, Ya. V. (1976). *Naochno-informatsiini tablytsi v slidchii praktitsi* [Visual-informative tables in investigative practice]. *Radianske pravo*. № 1 [in Ukrainian].
- Mochkosh, Ya. V. (2001). *Zasoby doslidzhennia kilkisnykh danykh zlochyynnoi*

- ekonomichnoi diialnosti [Means for studying quantitative data of criminal economic activity]. *Pravo Ukrainy*. № 5 [in Ukrainian].
- Nykyforchuk, D. Y., Busol, O. Yu. (2010). *Provedennia analizu operativno-rozshukovoi informatsii: analitychna rozvidka* [Conducting analysis of operative-search information: analytical intelligence] : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Piaskovskiy, V. V., Chornous, Yu. M., Samodin, A. V. ta in. (2020). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : pidruchnyk / za zah. red. V. V. Piaskovskoho. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv [in Ukrainian].
- Ratcliffe, J. H. (2008). *Intelligence-Led Policing*. Portland, Oregon.
- Ronczkowski, M. R. (2012). *Terrorism and Organized Hate Crime. Intelligence Gathering, Analysis, and Investigations*. Boca Raton ; London ; New York.
- Rozin, N. N. (1914). *Ugolovnoe sudoproizvodstvo* [Criminal procedure] : posob. k lekc. S.-Peterburg [in Russian].
- Salteviskyi, M. V. (1999). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : pidruchnyk. U 2 ch. Kharkiv. Ch. 1 [in Ukrainian].
- Scott, Jr. E. D. (2009). *Police Information Sharing All-Crimes Approach to Homeland Security*. El Paso.
- Shepitko, M. V. (2018). *Hross Hans Hustav Adolf / Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia* [Hans Gustav Adolf Gross / Great Ukrainian Legal Encyclopedia]. U 20 t. Kharkiv. T. 20 : *Kryminalistyka, sudova ekspertyza, yurydychna psykholohiia* // redkol.: V. Yu. Shepitko (holova) ta in. [in Ukrainian].
- Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). *Kryminalne pravo, kryminalistyka ta sudovi nauky* [Criminal Law, Criminalistics and Forensic Sciences] : entsyklopediia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (2003). *Metod kryminalistychnoho analizu telefonnykh vyklykiv ta mozhlyvosti yoho vykorystannia u rozsliduvanni orhanizovanoi zlochyynnoi diialnosti* [Forensic analysis method of phone calls and its potential use in investigating organized criminal activity]. *Biuleten Ministerstva yustytysii Ukrainy*. № 11 [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (2004). *Kryminalistychnyi merezhevyi analiz orhanizovanoi zlochyynnoi diialnosti ta mozhlyvosti yoho vykorystannia u sferi protyidii nelehalmii mihratsii ta torhivli liudmy* [Forensic network analysis of organized criminal activity and its potential use in countering illegal migration and human trafficking]. *Mytna sprava*. № 3 (33) [in Ukrainian].
- Starushkevych, A. V. (2004). *Metod kryminalistychnoho analizu telefonnykh vyklykiv i osoblyvosti yoho vykorystannia pry rozsliduvanni zlochyynnoi diialnosti u sferi narkobiznesu* [The criminal telephone recjrd analysis method and particularity it's using for crime activity investigation in drug business sphere]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia «Iurydychni nauky»*. Vyp. 60—62. URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/pdf/60-62_2004.pdf [in Ukrainian].
- Taran, O. V. (2005). *Kryminalistychno zabezpechennia rozsliduvannia zlochyynnoi diialnosti u sferi porushennia avtorskoho i sumizhnykh prav* [Forensic support for investigating criminal activity related to copyright and related rights infringement] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Thorwald, J. (1965). *Das Jahrhundert der Detektive. Weg und Abenteuer der Kriminalistik*. Zürich.
- Thorwald, J. (1966). *Die Stunde der Detektive. Werden und Welten der Kriminalistik*. Zürich und München.
- Tsilmak, O. M., Korystin, O. Ye., Zaiets, O. M. ta in. (2017). *Suchasni metody dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen* [Current methods for pre-trial investigation of criminal offenses]: pidruchnyk / za zah. red. O. M. Tsilmak. Odesa. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8885019-499a-4287-aa91-7feb15b6721e/content> [in Ukrainian].
- Vladimirov, L. E. (1908). *Kurs ugovnogo prava* [Criminal law course]. Moskva. Ch. 1 : Osnovy nyneshnego ugovnogo prava [in Russian].

- Volobuiev, A. F., Danshyn, M. V., Ishchenko, A. V. ta in. (2018). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : pidruchnyk. U 2 t. / za zah. red. A. F. Volobuieva, R. L. Stepaniuka, V. O. Maliarovi. Kharkiv. T. 1. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c71481e-5339-4203-a94d-5fcac8dfee32/content> [in Ukrainian].
- Voronov, I. (2016). Vykorystannia tekhnolohii vizualnoho analizu danykh ta vyivlennia prykhovanykh zaviazkiv u protyidii terorystychnoi diialnosti [Using visual data analysis technologies to uncover hidden connections in countering terrorist activities]. *Protyidii terorystychnoi diialnosti: mizhnarodnyi dosvid i yoho aktualnist dlia Ukrainy* : mat-ly mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 30.09.2016). Kyiv [in Ukrainian].
- Yusupov, V. V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX — na pochatku XXI st. (istoryko-teoretychne doslidzhennia)* [Forensic science in Ukraine in the XX — early XXI centuries (historical and theoretical research)] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

Старушкевич, А. (2024). Методи розслідування злочинів за Гансом Гроссом: минуле та сучасність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (34). С. 163—186. DOI: [10.32353/khrife.1.2024.10](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2024.10).